

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1128082/2

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב יעקב זמיר, הרב מימון נהרי, הרב ציון לודאילוז

המערערת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד ציון סמוכה)

נגד

המשיבה: אלמונית (ע"י ב"כ עו"ד ענבר לב)

הנדון: סמכות הדיון בתביעת מזונות וכתובה מן העיזבון

פסק דין

לפנינו ערעורה של גב' [פלונית] (להלן: "המערערת") על החלטת בית הדין האזורי בתל אביב מיום כ"ו באייר התשע"ז (22.5.17). ההחלטה קובעת שיש לבית הדין סמכות לדון בתביעת מזונות אישה ובתביעת הכתובה שהגישה הגב' [אלמונית] (להלן: "המשיבה" או "האלמנה"), אלמנת המנוח מר [...] ז"ל (להלן: "המנוח").

תמצית העובדות הנצרכות להכרעה

המנוח הלך לעולמו ביום ה' בתמוז תשע"ד (3.7.14) כשהוא נשוי למשיבה. המנוח הותיר אחריו צוואה שבה ציווה לתת 75% מרכושו למערערת, שעימה התגורר משנת 2010, ו-25% מרכושו לילדיו.

משנת 2009 התנהלו הליכים משפטיים בין המנוח לבין המשיבה. המנוח הגיש לבית הדין הרבני תביעת גירושין, ומנגד הגישה המשיבה תביעת שלום בית. תביעת הגירושין של המנוח נדחתה, והוא הגיש את ערעורו בנושא זה לבית הדין הגדול. בית הדין הגדול נתן החלטות פרוצדורליות בתיק בדבר מועדי דיון ומועדים להגשת מסמכים, אך לא התקיים דיון בבית הדין הגדול בגלל מצבו הבריאותי של המנוח. ביום ט"ו בתמוז תשע"ד (13.7.14), ימים מספר לאחר פטירת המנוח, נתן בית הדין הגדול החלטה לסגור את התיק.

לאחר פטירת המנוח הגישה האלמנה לבית הדין האזורי תביעת כתובה בתאריך כ"ב באב תשע"ד (18.8.14), תביעת רכוש בתאריך ט"ז בסיוון תשע"ה (3.6.15) ותביעת מזונות בתאריך כ' בסיוון תשע"ה (7.6.15).

הכרעת בית הדין האזורי בעניין טענות הסמכות

א. לעניין תביעת המזונות מן העיזבון קבע בית הדין כי מוקנית לבית הדין הרבני סמכות בהתאם לסעיף 4 לחוק שיפוט בתי דין רבניים נישואין וגירושין תשי"ג – 1953 (להלן: "חוק השיפוט"), הקובע:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הגישה אישה יהודייה לבית דין רבני תביעת מזונות שלא אגב גירושין נגד אישה היהודי או נגד עזבונו – לא תישמע טענת הנתבע שאין לבית הדין הרבני שיפוט בעניין.

ב. לעניין תביעת הכתובה מן העיזבון קבע בית הדין כי מוקנית לו סמכות בהתאם להוראות סעיף 1 לחוק השיפוט, שם נאמר: "ענייני נישואין וגירושין של יהודים בישראל אזרחי המדינה או תושביה יהיו בשיפוטם הייחודי של בתי הדין הרבניים."

בית הדין קבע כי הזכאות לכתובה היא נושא מובהק של נישואין וגירושין. בית הדין הדגיש כי תביעת הכתובה היא בתנאי שתביעת המזונות היא עד ליום פטירת הבעל. כלומר: תביעת המזונות היא תביעת מזונות אישה מן הנישואין, ותביעת כתובה היא תביעת כתובת אלמנה.

ג. לעניין התביעות בענייני רכוש קבע בית הדין כי אין לבית הדין הרבני סמכות כיוון שסעיף 3 לחוק השיפוט קובע שבית הדין יקנה סמכות רק בכריכת התביעה הרכושית לתביעת הגירושין, ואילו בנידון דידן האישה פתחה תיק תביעת רכוש רק לאחר שהבעל נפטר, שלא בכרוך לתביעת גירושין, כמובן.

במקביל נקטה המערערת דן בפעולות לקבלת צו קיום צוואה מאת הרשם לענייני ירושה. המשיבה דן הגישה את התנגדותה לקיום הצוואה, ובית המשפט למשפחה דחה את ההתנגדות ואישר את הצוואה. ערעור על החלטה זו לבית המשפט המחוזי נדחה אף הוא.

תמצית טענות המערערת

בא כוח המערערת פרש את טיעונו כנגד פסק הדין נשוא הערעור על פני אחד-עשר עמודים.

אם נבוא לתמצת את הטיעונים המשפטיים של הערעור נוכל לומר כי בא כוח המערערת טוען כי פסק הדין אינו תואם את פסיקת בית המשפט העליון בבג"ץ 2621/00 (לוי נ' בית הדין הרבני האזורי ירושלים, להלן גם: "בג"ץ לוי", "עניין לוי" או "פרשת לוי"). לטענת בא כוח המערערת, פסק דין זה קיבל את דעת המיעוט בפרשת לוי בבית הדין הרבני הגדול, דעת הרב דיכובסקי, שלפיה בית הדין מוסמך לדון בעניינים שהצדדים להם הם בעל ואישה. לעומת זאת, במקרה דנן הצדדים לדיון הם האלמנה מחד גיסא, והמערערת ומנהל העיזבון מאידך גיסא.

כן טען בא כוח המערערת, על סמך פסק הדין הנ"ל, שהמונח 'ענייני נישואין' אינו כולל את התוצאות הנובעות מנישואין כלפי צד שלישי (והפנה בדבריו אל המקורות שהזכיר בית המשפט בפסק דינו: טדסקי, 'מעמד אישי', עמ' 167; שיפמן, 'דיני המשפחה בישראל', א', עמ' 33). משכך, טען בא כוח המערערת, אי אפשר לבסס את סמכות בית הדין על סעיפים 1, 3 ו-4 לחוק השיפוט.

משאי אפשר להתבסס על סעיפים אלו, לטענתו, יש לפנות או אל סעיף 9 לחוק השיפוט או לסעיף 155 לחוק הירושה, תשכ"ה – 1965 (להלן: "חוק הירושה"). אך גם זה לא אפשרי במקרה שלפנינו, שכן על פי סעיפים אלו תלויה סמכות בית הדין בהסכמת הצדדים, וזו לא ניתנה.

מכאן מסקנתו כי הסמכות נתונה אך לבית המשפט לענייני משפחה.

תמצית טענות המשיבה

ענייני המזונות הועלו בדיונים לפני בית הדין עוד בחיי המנוח, בטענת המנוח לזכות במעשי ידיה של אשתו שנתקנו, כידוע, כנגד מזונותיה. טענות אלו כרכו למעשה את הנושא לתביעת הגירושין בכריכה שבמהלך הדיון. בהתאם לתקנה ס"ט לתקנות הדיון אם מת אחד מבעלי הדין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

במהלך המשפט ימשיך בית הדין בבירור המשפט מהנקודה שעמד בה ויזמין, אם הוא רואה שיש מקום לכך לפי טיב העניין, את היורשים או את האפוטרופוס.

בנוסף לכך: סעיף 4 לחוק שיפוט בתי דין רבניים מורה על סמכות של בית הדין לדרון בתביעה כנגד עיזבון הבעל. בנוגע להפניית המעוררת לבג"ץ לוי, טוענת המשיבה שאין להסתמך על פסק דין זה, שכן אחריו ניתנו פסקי דין המביעים עמדה אחרת: פסק דין של הרב דיכובסקי עצמו בבית הדין הגדול, אשר בו חזר הרב דיכובסקי מעמדתו הקודמת אשר אומצה בבג"ץ לוי, וכן פסקי דין אחרים של בית המשפט העליון אשר ראו בכתובה חלק מענייני הנישואין.

דיון והכרעה

סמכות בית הדין בתביעת מזונות אישה מעיזבון בעלה

ראשית נדרון בטענת הסמכות בנושא המזונות.

כפי שציין בא כוח המעוררת בעצמו, סעיף 4 לחוק השיפוט מקנה סמכות דיון בתביעת מזונות אישה, גם כאשר היא מוגשת כנגד עזבונו של הבעל. הסעיף אינו מבחין בין תביעת מזונות מעילת מזונות אישה נשואה לבין תביעת מזונות אלמנה, והוא אף נוקט לשון: "[...] נגד אישה היהודי או נגד עזבונו – לא תישמע טענת הנתבע שאין לבית הדין הרבני שיפוט בעניין."

יתר על כן, סעיף 155(ה) לחוק הירושה קובע כי הדרישה להסכמת הצדדים לשם קניית סמכות בענייני העיזבון – אינה באה לפגוע בנאמר בסעיף 4 לחוק השיפוט, שנחקק כזכור לפניו, בשנת תשי"ג – 1953.

גם הטענה שלפיה עצם הגשת תביעת כתובה מונעת את הזכות לתבוע מזונות היא טענה תמוהה. אכן, תביעת כתובה אלמנה מונעת את זכות תביעת המזונות מיום היות האישה אלמנה ואילך, אך בנדרון דידן הבהיר והדגיש בית הדין האזורי בהחלטתו כי תביעת המזונות היא תביעת מזונות מתקופת הנישואין, שלהם זכאית האישה עד ליום שהתאלמנה, בעוד תביעת הכתובה מתייחסת לתקופה שמיום ההתאלמנות ואילך. ואכן, על פי ההלכה, תביעת מזונות מהעיזבון מיום שהתאלמנה ואילך לא תתאפשר אם הגישה האישה תביעה לתשלום כתובתה מן העיזבון.

בצד קביעתנו העקרונית בנושא הסמכות בעניין המזונות נציין כי בית הדין האזורי, בהחלטתו מיום ח' בכסלו התשע"ח (26.11.18), דחה לגופה את תביעתה של המשיבה למזונות מן העיזבון, ונימק את החלטתו.

סמכות בית הדין בתביעת כתובה מעיזבון בעלה

עתה נדרון בטענת הסמכות בעניין הכתובה.

תביעת מן העיזבון לעומת תביעה מצד ג' שקנה את נכסי הבעל בחייו

כיוון שהמעוררת תומכת את יתדותיה בפסיקת בג"ץ בעניין לוי, לא נוכל שלא לפרט את הנסיבות שבהן עסק פסק הדין המדובר. נביא את עובדותיו בקצרה כפי שנכתבו בפסק הדין שם:

המשיבה והמנוח נישאו זה לזה. נערכה כתובה, ובה נקבע סכום של 1,200,000 ש"ח שבעלה (או עיזבונו) ישלם לה במקרה של גירושין או מוות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בני הזוג וילדם התגוררו בדירה הרשומה על שם הבעל; הבעל חלה במחלה ממארת; כשלושה חודשים לפני פטירתו העביר הבעל ללא תמורה את זכויותיו בדירה ואת רישום הבעלות עליה על שם אביו – הוא העותר שלפנינו.

כחודש לאחר פטירת הבעל נדרשו המשיבה וילדה על ידי העותר (ואשתו) לסלק את ידם מהדירה. המשיבה מיאנה. היא פנתה לבית הדין הרבני האזורי בירושלים. היא תבעה את תשלום כתובתה ולחלופין מדור ומזונות מן העיזבון. הנתבעים בתביעה זו היו העותר (אבי בעלה המנוח) ואשתו.

נטען בכתב התביעה בפני בית הדין הרבני האזורי כי העברת הדירה על שם העותר בטלה ומבוטלת בהיותה מעשה מרמה כלפי המשיבה. לטענתה של המשיבה, היא זכאית לכתובתה, וזכותה זו מהווה שעבוד על העיזבון המעניק לה זכויות כלפי העותר ואשתו [...]

העותר טען שאין לבית הדין הרבני סמכות לדון בעניין.

בית הדין פסק כי עם מות הבעל יש לפרוע את הכתובה וכי הדירה משועבדת לפירעון חוב זה. ערעורו של העותר לבית הדין הרבני הגדול נדחה. מכאן העתירה.

מן הדברים הללו אנו למדים כמה פרטים על הנושא הנדון בעניין לוי:

א. כבר בחייו העביר הבעל את הזכויות בנכס, שהיה רשום על שמו, אל אביו, שהוא צד ג'. בעת פטירת הבעל היה הנכס רשום על שם האב.

ב. פסיקת בית הדין הרבני הייתה לגבות את דמי הכתובה מן הדירה אף שהיא כבר אינה שייכת לבעל אלא הועברה לאדם אחר. הנימוק של בית הדין שבגללו ניתן לגבות מנכס שכבר אינו של הבעל נעוץ בקביעה המשפטית-הלכתית שלפיה רובץ שיעבוד על הנכס עצמו, תהיה בעלותו העכשווית אשר תהיה.

בית המשפט העליון קבע בעניין לוי כי בית הדין לא היה מוסמך לדון בתביעת האישה, וזאת על סמך שלושה עקרונות:

א. 'ענייני נישואין וגירושין' אינם כוללים את התוצאות הנובעות מן הנישואין כלפי צד שלישי.

ב. קיים חוסר בהירות בשאלה אם זכויות שעל פי הכתובה נחשבות 'ענייני נישואין וגירושין'. בית המשפט נשאר ב'צריך עיון' בנקודה זו.

ג. 'שיעבוד' הדירה לכתובתה של האישה אינו מעניק לה "על פי המיון המקובל עלינו" זכות תביעה 'קניינית' בבית הדין הרבני, הזכות המשמשת עילה לתביעה בבית הדין הרבני היא 'זכות גברא'.

משכך, קבע בית המשפט, יש למקד את הדיון בבדיקת זכויות האישה שעל פי דיני הירושה, וממילא יש להפנותו לערכאה המוסמכת לדון בדינים אלה.

בתוצאת החלטה זו קיבל בית המשפט את דעת המיעוט מקרב דייני בית הדין הגדול, דעת הרב דיכובסקי שליט"א, שהכריע בתיק זה כי אין סמכות לבית הדין לדון בסכסוך שבין האישה לבין חותנה.

כשנעבור מן האמור אל נסיבות התיק שלפנינו, ניווכח מייד כי נסיבותיו שונות באופן מהותי מנסיבותיו של עניין לוי.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ראשית, מן הבחינה העובדתית הפשוטה. בנדון דידן לא מדובר על נכס שהוקנה לצד ג' טרם פטירתו של הבעל. בשעה שמר [...] המנוח הלך לעולמו, היו הדירה וכל נכסיו שייכים לו.

עובדה זו יש בה כדי לקבוע את המצב המשפטי במובנים הבאים:

א. זכות האלמנה לתבוע כתובתה, החלה מייד ברגע פטירתו של הבעל, אינה נשענת על 'שיעבוד נכסים' הרובץ על נכס שהעביר הבעל לצדדים שלישיים. במקרה שלנו זכות תביעת הכתובה היא 'זכות גברא'.

ב. הזכות הזו מופנית כלפי עיזבון המנוח עצמו, ולא כלפי צדדים אשר רכשו זכויות מכוח דיני הקניין קודם פטירתו.

שני הבדלים מהותיים אלו – די בהם כדי להבדיל בין הנדון שלפנינו מעניין לוי ולקבוע כי נסיבותיו של העניין שונות במידה המביאה לתוצאה משפטית שונה בעניין הסמכות.

הכתובה כ'ענייני נישואין וגירושין'

אולם יש להתעכב על נקודה נוספת: בעניין לוי העלה בית המשפט ספק ביחס לשאלה אם כתובה היא בכלל 'ענייני נישואין וגירושין'. הותרת ספק זה ב'צריך עיון' אומנם תרמה לקבלת הכרעה בעניין בג"ץ לוי, על אף שעניינו של הספק לא היה הנימוק הבלעדי להכרעת בית המשפט שם. מאז פסק דין לוי, אשר כאמור לא הכריע בשאלה הנ"ל, יצאו מתחת ידו של בית המשפט פסקי דין אחדים הפושטים את הספק, ומכריעים באופן חד-משמעי שה'כתובה' נחשבת 'ענייני נישואין'.

נדגיש כי אין הדבר צריך לפנים כי ענייני הכתובה הם חלק מהותי מענייני הנישואין. קיומה של הכתובה מגדיר את חיי בני הזוג כחיי נישואין, בלי הכתובה מאבדים החיים הזוגיים את שם ה'נישואין' שעליהם, שהרי על פי ההלכה אסור לאדם לשהות עם אשתו אפילו שעה אחת בלא כתובה, ו"כל הפוחת משיעור כתובה – בעילתו בעילת זנות". ויתרה מזו: האישה אינה רשאית למחול על כתובתה במהלך הנישואין כי בכך היא תהפוך את חיי האישות שבנישואין, במובן מסוים, ל'חיי זנות'. האם נוכל למצוא צורת ביטוי גורפת, נחרצת או גדולה מזו, כדי לבטא את מעמדה של הכתובה ותוקפה המשפטי, כחלק מענייני הנישואין, וכאלמנט קונסטיטוציוני המגדיר את מהותם?

כאמור, עיקרון זה, שלרוב פשטותו הוא אינו צריך לסימוכי הוכחה, הוכר אף בפסיקות בית המשפט העליון, המאוחרים לעניין בג"ץ לוי. כך למשל כתב בית המשפט העליון (בע"מ 9692/02 פלוגית נ' פלוגי):

הדין העברי רואה את הכתובה לא רק כחיוב ממוני אלא כדין מדיני האישות, בעל זיקה לנישואין עצמם, עד אשר נקבע שאסור לקיים את הנישואין ללא כתובה. יתכן שמסיבה זו רואים את הכתובה כ'ענייני נישואין' במובן סעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג – 1953 (להלן: חשבד"ר) (ראו את דברי הנשיא ברק בעניין לוי בעמ' 814).

סעיף 2 לחשבד"ר קובע, כי "נישואין וגירושין של יהודים ייערכו בישראל על פי דין תורה". ואמנם מאחר והחוק מחיל את הדין העברי על נישואין בין יהודים, ודין זה מחייב את הבעל ליטול על עצמו את חיובי הכתובה, נראה שיש לסווג את הכתובה כחוב מכוח הדין – סעיף 2 לחשבד"ר – אשר מפנה לדין העברי. כאמור, סעיף 104(א)(4) לחוק הירושה קובע במפורש שהכתובה הינה "עילה הנובעת מקשר האישות".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עוד כתב בית המשפט :

הפסיקה נתנה פירוש רחב למונח 'ענייני נישואין' המופיע בסימן 151(1) וסעיף 1 ככולל את מכלול הזכויות והחובות הנובעות ממעמד הנישואין, לרבות הזכויות והחובות הממוניות (ביד"מ 1/50 סידס נ' יו"ר ההוצאה לפועל, פ"ד 1020 (1954)). כלומר: כל תביעה כספית הנובעת ממעמד הנישואין, לרבות תביעת הכתובה, נכללת בגדרי הביטוי 'ענייני נישואין' (מנשה שאוה הדין האישי בישראל 225 (מהדורה רביעית, 2001)). על כן, עניין תביעת הכתובה הנו באופן מהותי בסמכותו של בית הדין הרבני.

(בג"ץ 9858/07 פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול)

נראה כי עמדה זו תואמת לעמדת בית הדין הרבני בתל אביב בתיק תשי"ז/4273 כי ענייני כתובה מסורים לסמכותו הייחודית של בית הדין הרבני על פי סעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים. תביעת הכתובה אינה תביעה לפירעון חוב ממוני גרידא, אלא היא חלק אימננטי מענייני האישות, וככזו מסורה לבית הדין הרבני הסמכות הייחודית לדון בתביעת כתובה מכוח סעיף 1 הנ"ל, אף ללא הסכמת הנתבע.

יש להטעים את ההבדל בין ענייניו לבין הנדון של עניין לוי מנקודה נוספת: כאמור, בנדון שלפנינו התביעה אינה תביעה מכוח 'שעבוד' הרובץ על הנכסים, אלא מכוח 'זכות גברא', הנתבעת מן העיזבון עצמו עדו לפני שהוא נפל לידי צד שלישי. מבחינה זו אפשר לומר שזכות התביעה של הכתובה מן העיזבון אינה כתביעה כנגד צדדים שלישיים כבעלי העיזבון, אלא כלפי מי שבאו בנעליו של החייב עצמו בכל הנוגע לחובות שהוא חב בהם בחייו.

כפי שהסברנו לעיל, הנסיבות של בג"ץ לוי שונות מנסיבות הנדון שלפנינו וההבדלים שצוינו לעיל יש בהם כדי להביא לתוצאה משפטית שונה ממה שהוכרע שם. בצד זאת, יש לדון בעיקרון שהתווה בית המשפט העליון בפרשת לוי שלפיו ענייני הנישואין אינם כוללים את התוצאות הנובעות מהנישואין כלפי צד שלישי – אם הוא נכון גם כשבאים לדון בעיזבון של החייב, לאור האמור בהוראות סעיף 4 לחוק השיפוט, שלפיו לבית הדין הרבני קיימת סמכות ביחס לעיזבון.

זאת ועוד, העיקרון הנ"ל עמד כבר לדיון מחודש בפסק דין של בית הדין הגדול בתיק תשס"ח/9309 (פורסם בנבו). את פסק הדין הזה כתב הדיין הרב דיכובסקי עצמו, ובו הוא מסביר באריכות וביסודיות מדוע עמדתו הקודמת, שעליה נשען בג"ץ לוי, אינה נכונה.

והואיל ודבריו עוסקים בשאלה הקונקרטית המונחת לפנינו, נביא את דבריו כלשונם:

בבג"ץ 2621/00 לוי נ' בית הדין הרבני האזורי ירושלים, פ"ד נד(3) 809, נדונה שאלת סמכותו של בית הדין הרבני לדון בתביעת אלמנה לכתובה מעיזבון בעלה, ללא הסכמת חותנה, שהיה הזוכה בעיזבון על פי צוואת בנו המנוח.

כאשר בא קודם לכן אותו עניין בפני בית הדין הרבני הגדול סברתי, בדעת מיעוט, כי אין לבית הדין הרבני סמכות לדון בתביעה ללא הסכמת החותן. בפסק הדין בבג"ץ הנ"ל אימץ בית המשפט העליון את דעת המיעוט שלי וקבע כי סעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) מעניק לבתי הדין הרבניים סמכות ייחודית לדון בענייני נישואין וגירושין של יהודים בישראל, ואולם, בכלל עניינים אלו נכללים אך ורק עניינים שהצדדים להם הם הבעל והאישה, ואשר על כן אין לבתי הדין הרבניים

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

סמכות לדון בסכסוך שעניינו נישואין או גירושין כאשר הצדדים לסכסוך אינם בני הזוג עצמם (שס, 814).

בית המשפט הסתמך שם, בין היתר, על דברי השופט אולשן בע"א 16/49 אלבראנס נ' שמטרלינג, 573 ת"ד 573, בהתייחסו לרשימת ענייני המעמד האישי לפי סעיף 51 לדבר המלך במועצה על ארץ ישראל, 1922, באומר: "

'משפט בדבר נישואין', לפי סעיף 51, הנו משפט בין שני צדדים לנישואין [...] העובדה שלפי סעיף 47 הסכסוך המתעורר במשפט כזה צריך להיחתך לפי החוק האישי של הצדדים האלה – אין בה משום ראייה שלפי דבר המלך במועצתו כפוף כל אדם אחר במגעו המסחרי עם אשה נשואה לחוק האישי החל על עניין הנישואין שבינה לבין בעלה והמעניק בתוקף הנישואין זכויות חומריות מסוימות לה או לבעלה.

כן הביא בית המשפט את דעתו של פרופ' טרסקי כי ענייני הנישואין אינם כוללים את התוצאות הנובעות מהנישואין כלפי צד שלישי (ג' טרסקי 'מעמד אישי', בעמ' 167), ואת דברי פרופ' שיפמן שהדגיש כי "תוצאות הנישואין כלפי צדדים שלישיים אינן מענייני הנישואין" (פ' שיפמן דיני המשפחה בישראל (כרך א), בעמ' 33).

למרות כל אלו סבורני כי גישה זו, לרבות גישתי שלי שצוטטה שם, ראויה לעיון מחודש. סעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים עוסק ב"ענייני נישואין וגירושין של יהודים בישראל".

במחשבה שנייה, הקביעה כי מדובר דווקא בעניינים אשר הצדדים להם הם בני הזוג בלבד, נראית מאולצת, בלתי-הכרחית ומצמצמת ללא הצדקה עניינית את סמכות שיפוטו של בית הדין הרבני. החוק אינו מורה אותנו כי רק ענייני נישואין וגירושין של בני זוג יהודים בישראל יהיו בשיפוטם של בתי הדין הרבניים. הדגש בסעיף הוא על מהות העניין ולא על היות בעלי הדין צדדים לאותם נישואין או גירושין. התנאים הפרסונליים שבסעיף 1 אינם כוללים דרישה שהצדדים לדיון יהיו בני זוג.

בשנים האחרונות, עדים בתי הדין הרבניים לבקשות רבות למתן פסקי דין הצהרתיים הקובעים כי ההורים או הסבא והסבתא של המבקשים, שכבר נפטרו מן העולם, היו נשואים זה לזה. בקשות אלו מוגשות בדרך כלל בהעדרה של תעודת נישואין ולצורך הגשת פסק הדין ההצהרתי לשלטונות מדינה אירופאית, אם במסגרת בקשה לקבלת דרכון של אותה מדינה ואם במסגרת בקשה להשבת רכוש שהיה בבעלות אחד מבני הזוג, ועל מנת להוכיח את קרבת המשפחה. בבקשות אלו אין המבקשים צדדים לאותם נישואין ולמרות זאת ההיגיון הפשוט מחייב לקבוע – וזאת היא הפרקטיקה הרווחת – שבית הדין הרבני הוא המוסמך לתת להם פסק דין הצהרתי בענייני נישואין של יהודים אזרחי ישראל או תושביה, וסמכות זו מעוגנת, בפשטות, בסעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים.

כך גם קורה כי בקשה למתן פסק דין הצהרתי לעניין קיום נישואין בין בני זוג, מוגשת לבית הדין על ידי צאצאים של בני הזוג או של אחד מהם, לאחר פטירת שני בני הזוג, על מנת לעשות שימוש בפסק הדין לצורך ירושה. שכיחות גם בקשות לאישור אלמנות בהן מתבקש בית הדין לקבוע, בהעדר תעודת נישואין, כי פלונית הינה אלמנתו של פלוני ז"ל. בקשות מעין אלו מוגשות לעתים ללא הסכמת בעלי דין אחרים שהינם נוגעים בדבר והם מוזמנים לדיון מאחר והם עלולים להיפגע מקביעת בית הדין. אמנם גם לבית

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

המשפט האזרחי קיימת סמכות אגבית להכריע בשאלת נישואין של בני זוג לצורך עניין ירושה שבסמכותו. אך עדיין זוהי סמכות אגבית, ואילו סמכותו של בית הדין היא סמכות ראשית. בעוד שסמכותו האגבית של בית המשפט אינה יוצרת מעשה בית דין לעניין נישואי בני הזוג נשוא הבקשה, פסיקתו של בית הדין הרבני, בעל הסמכות הראשית, הינה סופית ויוצרת מעשה בית דין כלפי כולי עלמא.

לאחר העיון, איני רואה כל סיבה, לא במשפט ולא בהגיון, להבחין לעניין שיפוטו של בית הדין הרבני בין מקרה שבעלי הדין הם הצדדים הישירים לנישואין לבין מקרה שבעלי הדין אינם נשואים זה לזה אך מהותו של הסכסוך שביניהם הוא "עניין של נישואין". החוק בישראל מחיל על ענייני נישואין וגירושין של יהודים את דין התורה, וברי כי המומחה הבלעדי לדון ולפסוק על פי דין תורה הוא בית הדין הרבני.

אני מוכן להניח כי אדם אחר אינו כפוף "במגעו המסחרי", כלשונו של השופט אולשן, לדין האישי החל על עניין הנישואין שבין אשה לבעלה. אך לא כך הוא כאשר עצם הזכות שבמחלוקת נטועה ב'עניין של נישואין' וכל יונקותיה נובעים מן הדין האישי. במקרה כזה הטריבונול המתאים לדון באותו עניין הוא בית הדין הרבני. פיצול השיפוט באותו עניין, בין מקרה שהסכסוך נדון בין בני זוג לבין מקרה שקיימים בעלי דין שאינם בני זוג, אינו רצוי ועלול להביא לתוצאות סותרות ולעתים קשות. די לנו בקשיים הקיימים בסוגיית כריכת ענייני רכוש בגירושין ובמרוץ הסמכויות, ואין כל צורך לייבא קשיים נוספים בדרך פרשנית, שאינה מחויבת כלל מלשונו של המחוקק ואין לה הצדקה עניינית.

כך גם יש לסייג את אמרתיהם של פרופ' טדסקי ופרופ' שיפמן לגבי תוצאות הנישואין כלפי צדדים שלישיים. האם יעלה על הדעת לומר כי פסק דין הצהרתי המאשר נישואין של בני זוג, אינו מביא לתוצאות כלפי צד שלישי? הרי פשוט וברור כי משאשר בית הדין נישואין בין בני זוג, יש לכך נפקות כלפי כולי עלמא, אף שלא היו צדדים להליך. אם כך הוא כאשר הצד השלישי לא היה צד להליך, מדוע לא תהיה נפקות לפסיקת בית הדין ומדוע לא יהא בית הדין מוסמך לשפוט, כאשר בעלי הדין בבית הדין אינם צדדים ישירים לנישואין אך הם צדדים ישירים לסכסוך ב'עניין של נישואין'?

תימוכין לעמדה לפיה אין לצמצם את שיפוטו של בית הדין הרבני לדון בעניין שהוא בגדר סמכותו רק למקרים שהצדדים הם בני הזוג עצמם, ניתן למצוא בדרך ההיקש מסעיף 4 לחוק שיפוט בתי דין רבניים, המסמיך את בית הדין לדון בתביעת מזונות של אלמנה נגד עיזבון בעלה היהודי. במקרה זה בעלי הדין הם היוורשים על פי דין או הזוכים על פי צוואה ולא הבעל שנפטר לבית עולמו, ובכל זאת בית הדין מוסמך לדון בתביעה. לאור זאת, משעה שסעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים לא סייג את שיפוט בית הדין בענייני נישואין וגירושין למקרים שבעלי הדין הם הצדדים לנישואין, אין סיבה לסייג זאת בדרך של פרשנות.

זאת ועוד: דבריו של השופט אולשן כי אדם אחר אינו כפוף "במגעו המסחרי" לדין האישי החל על הנישואין שבין אשה לבעלה, שנאמרו לפני עשרות בשנים, נאמרו על בסיס ההשקפה שרווחה אז, שדיני משפחה לחוד ודיני מסחר לחוד. כאילו אין חפיפה או השקה בין דיני המשפחה ליתר הדינים של המשפט הפרטי. השקפה זו אינה קיימת עוד. בפסק הדין ברע"א 8791/00 אניטה שלם נ' טווינקו בע"מ (טרם פורסם) נקבע כי הלכת השיתוף בנכסי בני זוג פועלת עם התגבשותה גם כלפי צד שלישי, אף בהיעדר רישום

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

פורמלי או פסיקה של בית משפט. כך למשל בנכסי מקרקעין – ממועד התגבשות השיתוף בנכס המקרקעין, זכותו של בן הזוג שאינו רשום במרשם היא זכות קניין שביושר. זכות זו פועלת כלפי כל אדם, למעט מי שרוכש זכות במקרקעין בתמורה ובהסתמך בתום לב על הרישום, או מי שהינו בעל זכות נוגדת שפעל בתום לב ובתמורה והעסקה לטובתו נרשמה בעודו בתום לב. זכויות בן הזוג שאינו רשום מוגנות הן מול בעל התחייבות מאוחרת בזמן והן מול נושה כספי של בן הזוג הרשום. נושיו של בן הזוג הרשום אינם יכולים לעקל את מחצית הנכס בה יש לבן הזוג השני קניין שביושר. לפחות ככל שהדברים נוגעים לדירת המגורים, תום הלב של צד שלישי נשלל אם הוא ידע או עצם עיניו מלראות כי הנכס הוא נכס מגורים שחלה עליו הלכת השיתוף. ככלל, על צד שלישי לצאת מתוך הנחה כי בני הזוג שותפים בדירת המגורים.

הנה כי כן, הפסיקה העדכנית של בית המשפט העליון מנוגדת בתכלית לרציונל שבדברי השופט אולשן לפיו צד שלישי אינו כפוף "במגעו המסחרי" לדיני המשפחה. אם כך הוא ביחס לצד שלישי שכל זיקתו נובעת מיחסי מסחר עם אחד מבני הזוג, על אחת כמה וכמה כך כאשר זיקת הצד השלישי, שאינו צד ישיר לנישואין, נובעת מיחסי משפחה מובהקים או מזכות הנטועה בדין האישי או שיש לה זיקה ישירה אליו.

משענת נוספת לקביעה שהסמכות לדון בתביעת כתובה מן העיזבון היא של בית הדין קיימת בהוראת סעיף 4 לחוק השיפוט ובהבנת משמעותו בהתאם לדברי ההסבר להצעת החוק:

סעיף 4 לחוק קובע:

הגישה אישה יהודייה לבית דין רבני תביעת מזונות שלא אגב גירושין נגד אישה היהודי או נגד עזבונו – לא תישמע טענת הנתבע שאין לבית הדין הרבני שיפוט בעניין.

עיון בדברי ההסבר להצעת החוק שבה הופיע לראשונה נוסחו של סעיף 4 לחוק השיפוט (בסעיף 5 להצעת החוק; ה"ח 163 עמ' 187, כ"ז באייר תשי"ג – 12.5.58) מגלה כי הצעת החוק דאז ביקשה להתנות את סמכותו של בית הדין לאשר צוואות בהסכמתם של כל הצדדים הנוגעים בדבר (וכפי שהוא בסעיף 6 להצעת החוק). דברי ההסבר מבהירים שעל רקע זה הוסף סעיף 4, כדי להדגיש ולומר שאיקיומה של סמכות ייחודית לבית הדין בנוגע לאישור צוואות לא יישמש אמתלה להשתמט מהשיפוט הרבני ולא יגרע כלל מסמכותו של בית הדין הרבני לדון בתביעת האישה למזונות כנגד עזבונו של בעלה המנוח. זאת אומרת, סעיף 4 בא לשלול הבנה אפשרית שענייני המזונות מן העיזבון לא יהיו כלולים בגדר הסמכות שנקבעו לענייני נישואין וגירושין בעקבות צמצום הסמכות בענייני אישור צוואות. לפי דברי ההסבר עולה: אילו לא צומצמה סמכותו של בית הדין הרבני בענייני צוואות, לא היה צורך כלל בהוראת סעיף 4, מאחר שלא היה עולה על דעת אדם שמזונות האלמנה מהעיזבון אינם כלולים בביטוי 'ענייני נישואין וגירושין', או בביטוי: "כל עניין הכרוך בגירושין". מבחינה זו אין כלל הבחנה בין מזונות האלמנה הנכללים ב'ענייני הנישואין' לחיוב הכתובה שכל כולה עניין הנישואין.

לאור כל האמור לעיל בית הדין דוחה את הערעור.

עם זאת, בנסיבות שלפנינו שבהן הביאה המערערת נימוקים משפטיים לתמוך את ערעורה, לפי הבנתה, בית הדין אינו מוצא לנכון לחייב בהוצאות משפט.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מסקנה ומתן הוראות

לאור כל האמור פוסק בית הדין:

א. הערעור נדחה, ובית הדין קובע שהסמכות לדון בתביעת מזונותיה וכתובתה של המשיבה מעיזבוננו של הבעל המנוח, נתונה לבית הדין הרבני בלבד.

ב. אין צו להוצאות. על המזכירות להשיב את כספי הערובה למערערת, בהתאם לנהלים.

ג. בית הדין סוגר את התיקים.

ד. מותר לפרסם את פסק הדין בהשמטת פרטים מזהים.

ניתן ביום ח' באדר א' התשע"ט (13.2.2019).

הרב ציון לודאילוז

הרב מימון נהרי

הרב יעקב זמיר

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה